

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Нестерчук Ю.О., канд. екон. наук, доцент
Уманський державний аграрний університет

Викладені основи створення ефективного мотиваційного механізму аграрно-промислової інтеграції у відповідності до ринкових принципів, за якого кожний з учасників інтеграційного процесу чітко уявляє його ціль та власні вигоди від виконання своїх завдань в межах структури та завдань всього інтегрованого об'єднання. Встановлене коло потенційних ініціаторів інтеграції, способи участі держави у ній.

Paved the foundation for establishing an effective motivational mechanism agro-industrial integration in accordance with market principles, with each of the participating integration process is clearly its purpose and personal benefits from their jobs inside the structure and tasks of all integrated association. The permissible range of potential proponents of integration, ways of State participation in it.

Аграрно-промислова інтеграція, ініціатори інтеграції, мотиваційний механізм, економічний інтерес.

Agricultural and industrial integration, proponents of integration, motivational mechanism, the economic interest

Постановка проблеми в загальному вигляді. Підприємства вітчизняного агропромислового комплексу, що функціонували до приватизації в умовах виробничо-технологічних та економічних взаємозв'язків, виявились не пристосованими до різкої зміни господарських умов та відчули значні негативні наслідки роз'єднання.

В процесі трансформації аграрної економіки відбувається відпрацювання адаптаційних стратегій щодо мінливого економічного середовища задля підвищення стійкості господарюючих суб'єктів. Консолідована сутність агропромислового комплексу певним чином визначається його структурою.

Адже галузі та підприємства найчастіше об'єднуються в межах АПК. Особливості продуктових підкомплексів, умови товарних ринків, економічна поведінка товаровиробників, регіональні та інші фактори визначають характер інтеграційних процесів. Алгоритм вибору ефективної форми інтегрованого формування передбачає на початковому етапі аналіз економічної мотивації залучення підприємств та організації АПК різних форм власності до процесів аграрно-промислової інтеграції, факторів, що впливають на її ефективність та ретроспективне дослідження виробничої та фінансової діяльності підприємств, їх внеску в інтеграційний процес.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поглиблення спеціалізації аграрної праці в середині минулого століття дало поштовх до поетапного розвитку інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі та наукових досліджень у цьому напрямі (Н. Александров, В. Бойко, В. Василенко, І. Лукінов, М. Коденська, М. Макеєнко, Б. Плешков та ін.). На першому етапі спостерігалось активне кооперування сільгосптоваровиробників із промисловими підприємствами, що забезпечували село насінням, добривами, надавали технічну допомогу. Були створені перші аграрно-індустріальні комбінати. На другому етапі, що охарактеризувався поглибленням спеціалізації, розширенням господарської самостійності підприємств, збільшенням капіталовкладень в сільське господарство, налагодженням системи заготівель продукції, набули поширення міжгосподарські об'єднання. Третій етап став визначальним у створенні агропромислового комплексу як єдиного цілого на основі нових форм аграрно-промислової інтеграції. Відмінність цих етапів від сучасного полягає у державному стимулюванні, а іноді – насильницькому нав'язуванні, тих чи інших форм інтегрування.

Складність та різноплановість дослідження інтеграційних процесів сучасного АПК зумовлюється різноманітністю рівнів аграрно-промислової інтеграції та форм її прояву. Окремі питання створення та ефективного функціонування аграрно-промислових формувань висвітлені у роботах В.Г. Андрійчука, Н.В. Гладія, М.Ю. Коденської, О.В. Мазуренка, М.Й. Маліка, В.М.

Яценка та інших. Законодавчо підтверджені зміни державних пріоритетів щодо аграрного сектору, ринкові перетворення в економіці та виникнення нових корпоративних структур в АПК спонукають до продовження наукових досліджень у цьому напрямі.

Цілі. Важливим елементом розвитку інтеграційних зв'язків між сільськогосподарськими та промисловими підприємствами нині стає створення ефективного мотиваційного механізму у відповідності до ринкових принципів виробничо-трудої діяльності, за якого кожний з учасників інтеграційного процесу чітко уявляє його ціль та власні вигоди від виконання своїх завдань в межах структури та завдань всього інтегрованого об'єднання.

Суб'єктна структура аграрно-промислового інтегрованого формування досить складна та багатопланова. Очевидно, що детально проаналізувати мотиви всіх суб'єктів складно. Зупинимось на тих елементах структури аграрно-промислової інтеграції, котрі є визначальними щодо її природи та основоположних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Соціалістична економіка характеризувалася трьома рівнями інтересів: загальнонародний (державний), колективний та особистий. В сучасних умовах державний рівень представляють державні, регіональні та місцеві організації. Колективний інтерес трансформувався в інтереси господарюючих суб'єктів з відповідними протиріччями та конфліктами. Соціальне розшарування суспільства, формування прошарків власників, акціонерів, менеджерів і найманих працівників призвело до трансформації особистих інтересів.

Якщо керуватись визначенням економічного інтересу як економічно обумовленого мотиву в кінцевих результатах діяльності, мотиваційна стратегія інтеграції передбачатиме такі компоненти: мотивація ініціатора інтеграції; мотивація учасників інтегрованого формування; мотивація працівників окремих підприємств.

Вітчизняний та зарубіжний досвід створення аграрно-промислових формувань дозволяє обмежити коло потенційних ініціаторів інтеграції (табл. 1).

Основні мотиви і потреби ініціаторів інтеграційних процесів

Ініціатор інтеграції	Мотиви і потреби
Держава	Створення структур, що мають високий потенціал до саморозвитку, використовують ефективні технології для виробництва конкурентного продукту. Диверсифікація інвестицій та скорочення державних вкладень у розвиток АПК. Забезпечення населення вітчизняними продуктами харчування
„Непрофільні інвестори”	Ефективне використання фінансових ресурсів, пошук стійких і перспективних напрямів їх застосування. Перерозподіл земельних ресурсів, збільшення інвестиційної привабливості агробізнесу та залучення державних кредитних ресурсів, політична підтримка владних структур
Неаграрні підприємства АПК	Контроль сировинного ринку, вплив на формування кількісних, якісних та цінових показників, зміцнення ринку збуту продукції
Аграрні підприємства	Диверсифікація діяльності, кількісне та якісне покращення активів, підвищення конкурентоспроможності продукції

Слід зазначити, що за мотивованості лише державних органів влади усіх рівнів інтеграційні процеси не можуть бути перспективними. Якщо ж держава дистанціюється від цих процесів, мотиви і потреби інших ініціаторів інтеграційних процесів можуть призвести до монополізму та поглиблення кризових явищ. Тому держава, через відповідні органи влади, повинна як ініціювати інтеграційні процеси в АПК, так і контролювати та управляти ними, вдосконалюючи нормативні, кредитно-фінансові, податкові механізми.

Постає питання, чи достатньою є ініціююча та контролююча функція держави в розбудові аграрно-промислової інтеграції, а чи держава, через відповідні органи, може брати активну участь у функціонуванні інтегрованих формувань, враховуючи, що всі інші ініціатори інтеграційних процесів автоматично стають їх учасниками?

Необхідність та можливість участі державних структур у той чи інший спосіб (прямо, опосередковано) в процесі аграрно-промислової інтеграції обґрунтована багатьма вченими [1]. Аргументується ця теза необхідністю задоволення потреб, основні з яких: забезпечення продовольчої безпеки на всіх рівнях; раціонального розміщення виробничих сил; поновлення управлінської функції в АПК; розмежування функцій державного та господарського управління тощо.

Участь державних органів в інтеграційному процесі, в залежності від їх правового статусу, може бути прямою, умовно-прямою та опосередкованою.

Опосередкованим називаємо вплив представницьких органів влади, що, виходячи з рівня власної компетенції, сприяють успішному розвитку аграрно-промислової інтеграції через прийняття відповідних законодавчих актів. Адміністративна влада певного рівня (виконавчі органи) створюють необхідні умови для розвитку інтеграційного процесу, виступаючи із законодавчою ініціативою та розробляють для цього відповідні нормативні документи. Такі ж функції делегуються органам управління державним майном та органам управління агропромисловим комплексом. Прямий вплив держава здійснює через безпосередню участь державних організацій різних рівнів в господарських інтегрованих структурах АПК.

Таким чином, державні структури, відповідно до рівня своєї компетенції, не лише можуть, а й повинні у той чи інший спосіб брати участь в аграрно-промисловій інтеграції, оптимізуючи цей процес як через зовнішній вплив, так і з середини.

Стосовно інших неаграрних ініціаторів інтеграції, що, після об'єднання, як правило, стають головною компанією (в інтегрованих формуваннях холдингового типу), їх мотивація визначається такими основними джерелами життєдіяльності в межах аграрно-промислового формування, як то отримання основного прибутку при реалізації готової продукції, за рахунок забезпечення дешевою сировиною; отримання орендної плати від належних йому і використовуваних в технологічному процесі об'єднаних підприємств основних

засобів; надання іншим підприємствам аграрно-промислового об'єднання консультаційних послуг, виконання робіт з організації, аналізу, моніторингу виробничої діяльності, маркетингу тощо; перерозподіл фінансових ресурсів на поповнення оборотних засобів, якщо це дозволяє структура об'єднання. Останні два способи отримання прибутку набули поширення із приходом в галузь непрофільних інвесторів, немотивованих використанням технологічних переваг інтеграції. Через це, а також внаслідок недосконалості законодавства, виникає загроза генерації такими інвесторами досконаліших схем, в тому числі таких, що протирічать діючим нормативним актам.

В сучасних умовах зростає роль підприємств галузей переробної та харчової промисловості, які є ядром третьої сфери АПК, як інтегратора в АПК. Єдність галузей сільського господарства та агропереробки на інтеграційних засадах зумовлена такими чинниками, як:

- позитивний досвід розвинутих країн;
- використання сприятливих умов і можливостей агроекологічного потенціалу щодо виробництва основних видів сільськогосподарської продукції з меншими витратами та вищої якості за показники західноєвропейських країн;
- усунення розбалансованості між зазначеними галузями агропромислового комплексу при наявності достатніх потужностей переробки сільськогосподарської сировини;
- підвищення ступеня переробки рослинницької і тваринницької продукції на основі інноваційних процесів;
- використання потенційних можливостей підприємств галузей агропереробки як інтеграторів виробництва сільгоспсировини середніми та малими підприємствами;
- сприяння самоутвердженню ролі держави та регіональних органів управління з координації інтеграційних зв'язків між суб'єктами досліджуваних сфер АПК;

- налагодження ефективного економіко-правового механізму координації діяльності одноосібних господарств як складових сфер АПК [2].

Початкові спроби інтегрувати сільськогосподарське та агропереробне виробництво через передачу сільськогосподарським товаровиробникам 51 % акцій переробних підприємств виявились невдалими. Нині ведеться активний пошук нових шляхів аграрно-промислової інтеграції, який ініціюють підприємства харчової та переробної галузі, адже через недолугі реформи в АПК переробні підприємства отримали серйозну проблему – значне недовикористання виробничих потужностей. В основі цього – зменшення гарантованих поставок сировини (табл. 2), втрата спеціалізованих сировинних зон, конкуренція з боку імпоротної продукції.

Таблиця 2

Реалізація сільськогосподарської продукції переробним підприємствам в Україні (в % до загального обсягу реалізації) [3]

Види продукції	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Зернові культури	80,4	37,5	4,0	2,2	2,4	3,9	6,4	5,2	4,6
Олійні культури	98,9	5,1	2,4	1,2	1,5	2,5	3,4	4,4	4,0
Цукрові буряки	100,0	99,6	93,0	88,9	71,2	82,5	77,9	90,4	91,0
Картопля	85,1	15,2	16,9	13,9	2,4	3,2	8,2	11,3	11,0
Овочі	89,4	39,6	13,3	9,5	4,3	5,9	6,7	13,5	15,6
Плоди та ягоди	86,8	40,4	16,1	10,8	10,5	12,9	10,5	13,4	15,3
Худоба та птиця	94,8	46,1	21,6	31,3	28,0	29,1	29,2	30,9	35,2
Молоко та молочні продукти	99,1	87,2	66,3	71,8	73,9	78,7	82,1	85,0	88,3
Яйця	98,1	56,8	20,0	10,4	0,7	0,4	0,3	0,4	0,3
Вовна	100,0	60,3	28,7	52,7	32,0	20,7	6,7	35,6	43,5

Як наслідок, спостерігається скорочення обсягів виробництва основних видів продовольчих товарів, особливо на початковому етапі реформування агропромислового комплексу. Завантаженість багатьох підприємств харчової промисловості становить менше 50 % (табл. 3). Причина у значному зменшенні виробництва сільськогосподарської продукції та сировини, постійному зростанні вартості переробки, що спонукає сільгосптоваровиробників розвивати власну переробну промисловість.

Виробництво окремих видів продовольчих товарів в Україні, тис. т [3]

Продукція	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Борошно	7671	5319	3076	2984	2986	2819	2942	2931	2655
Крупи	962	532	296	301	296	245	498	341	319
Олія	1070	696	973	935	980	1340	1335	1353	2020
Цукор-пісок	6791	3894	1780	1947	1621	2486	2147	2139	2592

Неповне використання виробничих потужностей підприємств змушує їх диверсифікувати виробництво, освоювати випуск не пов'язаних із спеціалізацією видів продукції, що не є продовженням технологічного ланцюга. Так, молокопереробні підприємства почали виробляти рослинну олію, макаронні вироби, консервовані овочі, кондитерські вироби тощо. В таких умовах об'єктивно постає питання розвитку взаємовигідних економічних відносин переробних підприємств з виробниками сільськогосподарської сировини. За цією схемою працюють та займають лідируючі позиції в галузі цукровиробництва відповідних регіонів ВАТ „Савинський цукровий завод” на Харківщині, ВАТ „Пальмірський цукровий завод” в Черкаській області та СП „Укрінтерцукор”. Український холдинг „Укрпродуктгруп” – лідер ринку молочних продуктів України, включає: ВАТ „Молочник”, торговельне підприємство м. Житомир „Агроспецресурси” ДП „Старокостянтинівський молочний завод” та ДП „Укрпродекспо” (Хмельницька обл.), в Запорізькій області успішно працює ВАТ „Молочанський МКК”, в Черкаській – ЗАТ „Юрія”. На ринку продукції птахівництва мають конкурентні переваги АТЗТ „Миронівський хлібопродукт”, що об'єднує підприємства з виробництва кормів, бройлерні птахофабрики, племрепродуктори, птахофабрику з виробництва товарних яєць та аграрні підприємства, ВАТ „Птахофабрика Ближня”, ВАТ „Ново азовська птахофабрика”, ЗАТ „Птахофабрика Полтавська”. Великі перспективи в аграрно-промислових об'єднань: ВАТ „Адамс”, „Яготинський маслозавод”, ВАТ „Племзавод Рудня”, ВАТ „Комарнівський сирзавод”, ВАТ „Рава-Руський маслозавод” [4-9].

Висновки. Отже на сучасному етапі розвитку економіки особливого значення набувають інтеграційні процеси, котрі в умовах, що склалися, стають засобом стабілізації та розвитку виробництва за рахунок зближення інтересів підприємств АПК. У такий спосіб підприємства неаграрних сфер АПК прагнуть забезпечити стабільні доходи через наявність надійної сировинної бази, чи гарантованого збуту продукції та послуг. Аграрні підприємства залучаються до інтеграційних зв'язків задля зниження ризиків, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю.

Література

1. Гольшев М. Агропромислова інтеграція в умовах багатоукладної економіки // АПК: економіка, управління. – 2000. - № 11. – С. 51-56.
2. Долинський В.П., Долинський С.В., Дяченко І.Б. Особливості та розвиток підприємництва в аграрних та агропереробних підприємствах // Економіка АПК. – 2000, - № 2. – С. 46-55.
3. Сільське господарство України за 2006 рік: Статистичний збірник. За ред. Ю.М. Остапчука. – К.: Державний комітет статистики України, 2007. – 368с.
4. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності // Економіка АПК. – 2006. - № 6. – С.24-31.
5. Яценко В.М. Формування і розвиток агропромислової інтеграції в Україні // Економіка АПК. – 2004. - № 1. – С. 54-60.
6. Порубанська Л.В. Інтеграційні процеси у промисловому птахівництві України // Економіка АПК. – 2002. - № 9. – С. 58-60.
7. Теслюк С.Р. Удосконалення інтеграційних відносин в Запорізькій області // Економіка АПК. – 2004. - № 7. – С. 42-44.
8. Борщ А.Г. Стан та перспективи розвитку корпоративного бізнесу в АПК // Економіка АПК. – 2005. - № 7. – С. 26-33.
9. Гладій Н.В. Складові інтегрованих процесів в агропромисловому виробництві України // Економіка АПК. – 2005. - № 3. – С. 25-27.